

37. évfolyam

2022. 2. sz.

AETAS

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

A kiadványt szerkesztette:
GALAMB GYÖRGY

A kiadvány

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

a Nemzeti Együttműködési Alap,
a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kara,
a Szegedért Alapítvány,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata
támogatásával jelenik meg.

Szerkesztők:

DEÁK ÁGNES
(főszerkesztő)

VAJDA ZOLTÁN
(főszerkesztő-helyettes)

BENCSIK PÉTER
GALAMB GYÖRGY
HUNYADI ZSOLT

KOSZTA LÁSZLÓ

PAPP SÁNDOR
PELYACH ISTVÁN
SZÁSZ GÉZA
TOMKA BÉLA
TÓTH HAJNALKA
TÓTH SZERGEJ
VUKMAN PÉTER

HORVÁTHNÉ SZÉLPÁL MÁRIA
(olvasószerkesztő)

Tartalom

Tanulmányok

ZSOLDOS ATTILA Az Aranybulla megújítása 1231-ben	5
BÁRÁNY ATTILA János király és a Magna Carta	21
PÓSÁN LÁSZLÓ A Valdemár-háborúk és a stralsundi béke	48
HUNYADI ZSOLT Konvent, generális káptalan, perjelségek: a johannita „hálózat” a középkorban	67

Műhely

KOVÁCS ATTILA A kazár és a magyar törzsszervezet összevetése. A szakrális és a kettős uralmi rendszer kérdésének új megközelítése	75
NOVÁK ÁDÁM Sokpecsétes oklevelek a Cillei család levéltárából	87

Múltidéző

SZÉKELY MELINDA Plinius Egyiptomról és Aethiopiáról. C. Plinius Secundus Maior: Naturalis historia VI.	99
HALMÁGYI MIKLÓS A gyulai vár kapujánál. Szerémi György anekdotájának valóság elemei	110

Kitekintés

PÁSZTOR PÁLMA Történelem és aktuálpolitika: sajtóbotrány <i>A száműzött Rákóczi</i> körül	119

Határainkon túl

Híd vagy sziget? Beszélgetés Lupescu Makó Mária kolozsvári történésszel (Az interjút készítette: <i>F. Romhányi Beatrix</i>)	139
Lupescu Makó Mária műveinek bibliográfiája	152
LUPESCU MAKÓ MÁRIA „...kinek kezénél, úgymint öregbinkénél jószágunkról való leveleink állottanak”. Adalékok a középkor végi–16. századi családi levéltárak kérdéséhez .	159

Figyelő

A dinasztia szolgálatában: közügyek, hivatal és igazgatás az Anjouk országai- ban (<i>Les officiers de la chose publique dans les territoires angevins [XIIIe–XVe siècle]: vers une culture politique? Gli ufficiali e la cosa pubblica nei territori angioini [XIII–XV secolo]: verso una cultura politica? Études réunies par Thierry Pécout, École française de Rome, 2020</i>)	176
GÁLFFY LÁSZLÓ	176
A hatalom részesei. Újabb könyv az országgyűlések történetéről (<i>Fazekas István – Gebei Sándor – Pálosfalvi Tamás: Rendi országgyűlések a Magyar Királyságban a 18. század elejéig. Országház Könyvkiadó, Buda- pest, 2020</i>)	184
CSUKOVITS ENIKŐ	184
A hódoltság történetének ismeretlen területe: a horvát határvidék és egyházi intézményei (<i>Molnár Antal: Magyar hódoltság, horvát hódoltság. Magyar és horvát ka- tolikus egyházi intézmények az oszmán uralom alatt. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2019</i>)	187
H. NÉMETH ISTVÁN	187
Protestáns asszonyi példaképek a 18. századi Erdélyből (<i>V. László Zsófia: Példás asszonyok. Női szerepek változása a protestáns ha- lotti beszédek tükrében (1711–1825). Ráció Kiadó, Budapest, 2020</i>)	193
GÉRA ELEONÓRA	193
Új használati utasítás érkezett a felvilágosodáshoz! (<i>Antoine Lilti: L'héritage des Lumières. Ambivalences de la modernité. EHESS, Gallimard, Seuil, Paris, 2019</i>)	196
BALÁZS PÉTER	196
Utazás az örmény eredet nyomában (<i>Bálint Kovács – Grigor Grigoryan [Hg.]: Der Reisebericht des Minas Bžškeanc' über die Armenier im östlichen Europa [1830]. Böhlau Verlag, Köln, 2019</i>)	202
MIHÁLYI DOROTTYA	202
Számunk szerzői	205

NOVÁK ÁDÁM

Sokpecsés oklevelek a Cillei család levéltárából*

A magyar történelemre nagy hatást gyakorolt stájer család, a Cilleiek családi levéltárát ma a Szlovén Köztársaság Levéltára (Archiv Republike Slovenije) középkori oklevelei között őrzik. Ebben az okleveles anyagban találunk igazán becses és egyedülálló darabokat. Ilyen Cillei Anna és Garai Miklós házassági szerződése, melyen kettejük pecsétje mellett Cillei Hermané is megtalálható.¹ Ugyanitt található a Hunyadi és Cillei családok közötti szerződés megerősítése, amely 1456. március 31-én Budán kelt, és egyedülálló módon és ép állapotban őrizte meg Hunyadi János és fia, László besztercei grófok pecsétjeit.² Ugyancsak itt tanulmányozhatjuk I. Ulászló király és országnagyjainak sokpecsés okleveleit 1441-ből. Április 17-én Ulászló király és tanácsának nyolc tagja Kottreter Pétert nevezte ki zágrábi püspöknek, április 19-én pedig ugyanők békét kötöttek Cillei Ulrikkal.³ Dolgozatunkban röviden bemutatjuk a Cillei-levéltár történetét, az 1441. áprilisi szerződések, az első Ulászló és Cillei Ulrik meg egyezésének körülményeit, a részt vevő országnagyokat és pecsétjeiket.

Rövid levéltártörténet

A Cillei család történetéről és levéltárukról 2005-ben jelentetett meg lényegre törő összefoglaló írást Johannes Grabmayer és Christian Domenig a *Geschichte der Alpen* hasábjain német nyelven.⁴ Sajnos a tanulmány, amely friss információkat közöl a levéltár sorsáról, kevésbé ismert a magyar középkortudomány művelői körében. E sorok szerzője is csak pár évvel ezelőtt szerzett róla tudomást. Ezért is történhetett meg, hogy a 2014-ben a Haus- Hof- und Staatsarchivban végzett kutatásaink során meglepve tapasztaltuk, hogy az 1441. áprilisában kelt sokpecsés okleveleket a levéltári munkatárs csupán xerox-, valamint a pecsétokról készült műanyag másolatokban szolgáltatta ki. Ugyanis az európai tekintetben is egyedülálló középkori magyar okleveles adatbázis – mely ma a Hungaricán érhető el, és ahol a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Diplomatikai Levéltára és Diplomatikai

* A szerző a Debreceni Egyetem „Magyarország a középkori Európában” Kutatócsoport munkatársa. A tanulmány alapjául szolgáló kutatást az Innovációs és Technológiai Minisztérium által meghirdetett Tématerületi Kiválósági Program (TKP2020-IKA-04) támogatta.

¹ Árvai Tünde: *Egy birodalmi grófnő a Magyar Királyságban: Cillei Anna*. In: Bagi Dániel – Barabás Gábor – Fedeles Tamás – Kiss Gergely (szerk.): *Ruscia-Hungaria-Europa*. Ünnepi kötet Font Márta professzor asszony 70. születésnapjára. Pécs, 2022. 15–30.

² Novák Ádám: *Seals of the Counts of Beszterce/Bistrița from the Archives of the Republic of Slovenia*. *Zgodovinski časopis*, megjelenés alatt.

³ Egy korábbi munkánkban részben már érintettük az okleveleket: Novák Ádám: *Főpapi pecsétek az 1439 és 1457 között kelt sokpecsés okleveleken*. *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*, 90. évf. (2019) 79–88., itt 86–87.

⁴ Grabmayer, Johannes – Domenig, Christian: *Die Grafen von Cilli und ihr Archiv*. *Geschichte der Alpen*, Jg. 10. (2005) 75–92.

Fényképgyűjteménye kutatható⁵ – az okleveleket ugyan listázza, viszont őrzési helyéül a bécsi minoritenplatz-i intézményt jelöli meg még ma is. A Cillei-levéltár eredeti dokumentumait ma már Ljubljanában kutathatjuk. Hogy hogyan kerültek oda, arról a fenti tanulmányból részletesen értesülhetünk.

A bécsi Hofkammerarchivba a 18. század második felében kerültek az oklevelek. Már itt is hozzáférhetőek voltak a kutatók számára, több oklevél szövegét ki is adták, többek között Joseph Chmel.⁶ Az anyagot 1851-től a Haus- Hof- und Staatsarchivba helyezték át. Borsa Ivánnak, az Országos Levéltár munkatársának szervező munkája eredményeként az 1960–1970-es években itt készültek róla mikrofilm-másolatok a Diplomatikai Fényképgyűjtemény részére.⁷ Az oklevelek ekkor még mindig Bécsben voltak, annak ellenére, hogy nem sokkal az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság más levéltári anyagokkal együtt magának követelte a Cillei-okleveleket is. Az erről folytatott ellúzódó tárgyalásokat a második világháború szakította meg. Ausztria és Jugoszlávia között csak 1975-ben született megállapodás.⁸ Ezt követően három részletben: 1983-ban, 1985-ben és 1986-ban szállították át a 736 darab Cillei oklevelet a Szlovénia Szocialista Népköztársaságba.⁹ 2000-ben az Archiv Republike Slovenije (ARS) új levéltári struktúráját alakította ki, melyben a Cillei oklevelek a 4001–4738-as számokat kapták.¹⁰ A továbbiakban a bevezetőben említett sokpecsétes okleveleket és azok pecsétjeit kívánom ismertetni. Előtte azonban vázoló a politikatörténeti körülményeket.

I. Ulászló király tavaszi hadjárata

1440-ben a szemben álló két trónigénylő, I. (Jagelló) Ulászló és V. (Habsburg) László, pontosabban a nevében politizáló Luxemburgi Erzsébet királyné között késő nyáron éleződött ki a konfliktus.¹¹ Miután 1440. július 17-én a hivatalban lévő bárók nagy része megerősítette Ulászló megkoronázását,¹² a hónap végére kialakultak a szemben álló csoportosulások.

⁵ <https://archives.hungaricana.hu> (letöltés: 2021. okt. 21., a továbbiakban: DL–DF)

⁶ Chmel, Joseph: *Materialien zur österreichischen Geschichte: aus Archiven und Bibliotheken. I–II.* Linz–Wien, 1832–38.

⁷ A Magyar Nemzeti Levéltár mikrofilmzéséről részletesen: Borsa Iván: *A Magyar Országos Levéltár középkori gyűjteményei.* Erdélyi Múzeum, 58. évf. (1996) 3–4. sz. 314–321.

⁸ A megállapodásról részleteiben: Rill, Gerhard – Springer, Elisabeth – Thomas, Christiane: *Österreichisch-jugoslawische Archivverhandlungen 1923–1982. Eine Zwischenbilanz.* Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Jg. 35. (1982) 288–347.

⁹ Az első 220 oklevélről (1262–1360) kivonatokat Christiane Thomas közölt négy közleményben: Thomas, Christiane: *Cillier Urkunden (1–4. Teil).* Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Jg. 35. (1982) 348–364., Jg. 37. (1984) 362–375., Jg. 38. (1985) 356–369., Jg. 39. (1986) 290–305.

¹⁰ Grabmayer–Domenig: *Die Grafen von Cilli,* 88–89. A levéltártörténeti összefoglalásban nagy segítséget nyújtott és ezúton köszönet illeti Fazekas István és Oross András levéltári delegátusokat.

¹¹ A köztörténeti áttekintésre lásd a vonatkozó részeket: Mályusz Elemér: *Az első Habsburg a magyar trónon.* Aetas 9. évf. (1994) 3. sz. 120–151.; Draskóczy István: *A tizenötödik század története.* Budapest, 2000. (Magyar századok. Szerk. Glatz Ferenc). 193–196.; Tringli István: *Az újkor hajnala: Magyarország története 1440–1541.* Budapest, 2003. 12–23.; Pálosfalvi Tamás: *A Rozgonyiak és a polgárháború (1440–1444).* Századok 137. évf. (2003) 4. sz. 897–928., itt 901–917.; Pálosfalvi Tamás: *A Hunyadiak kora (1437–1490).* Budapest, 2012. (Magyarország története 7.) 12–17. Újabban: Pálosfalvi Tamás: *Koronázástól koronázásig: A korona elrablása és hazatérése (1440–1464).* In: Pálffy Géza (szerk.): *A Szent Korona hazatér: A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978).* Budapest, 2018. 125–166.

¹² Novák Ádám: *Középkori magyar pecsétek Varsóból.* Történeti Tanulmányok 26. évf. Supplementum (2018) 1–100., itt 43–56.

Július végén a lengyel és magyar király megfosztotta Losonci Dezsőt az erdélyi vajdai méltóságtól, valamint Kórógyi Jánost az országbíróaságtól, Garai László pedig elvesztette macsói báni tisztségét. Ulászló elkobozta továbbá Brankovics György szerb despota magyarországi birtokait is. Közvetlen hívei kerültek kulcspozíciókba. A király Rozgonyi Simon egri püspököt kancellárrá, gúti Ország Mihályt kincstartóvá nevezte ki. Kuzsalyi Jakcs László erdélyi vajda lett, Pálóci Simon pedig lovászmesterré lépett elő. Az utóbbi unokatestvére, Pálóci László az ajtónállómesteri tisztséget kapta, de a Perényi család nyalábi ágát képviselő ifj. János és mások is adományokban részesültek.¹³

Az Ulászlóval szemben álló Erzsébetet Rozgonyi János fiai, János és Osvát, továbbá a hatalomból kiszorított Garai László és Kórógyi János, valamint természetesen a királyné unokatestvére, Cillei Ulrik támogatta. A prelátusok közül Szécsi Dénes bíboros esztergomi érseket, Garai unokaöcsét szokás ehhez a körhöz sorolni. Az özvegy királyné a Szent Korona és több nyugati birtok Frigyes császárnak történt zálogba adásával 1440 augusztusában tetemes mennyiségű pénzhez jutott. Feltehetően ebből bérelte fel Jan Jiškra (Giskra) cseh zsoldosvezért és nagyjából 5000 katonáját, akik szeptemberre megérkeztek Felső-Magyarország keleti felére.¹⁴

Jelentősebb hadi eseményekre 1441 januárjában került sor először. Erzsébet pártja két irányból intézett támadást. Az egyik iránynak az esztergomi érsek várából Buda felé törő csapatmozgás tekinthető, ennek eredménye csupán Budafelhív feldúlása volt. Ulászló seregei válaszul ostrom alá vették Esztergomot, melynek következtében gyorsan fegyverszünetet kötöttek a felek. A másik támadást délről indította Garai László és Kórógyi János. Előrenyomulásukat Hunyadi János szörényi és Újlaki Miklós macsói bánok állították meg Bátaszéknél. Kettejük karrierje ezzel állt emelkedő pályára. A győztes sereg több erősséget foglalt el február során Tolnában és Baranyában. Erzsébet legjelentősebb támogatója, Cillei ellen Ulászló összehangolt támadást tervezett. Sereg élén Szlavóniába küldte Marcali Jánost és alsólendvai Bánfi Pált, maga pedig Stájerország ellen indult, hogy február 12-én Rédén várja be támogatóit.¹⁵

Bánfiék azonban Szombornál március elején vereséget szenvedtek Cillei zsoldosvezérértől, Jan Vitovectől. Ezt követően Ulászló erőltetett menetben csapataival Szombathelyig nyomult, ahol tárgyalásokba bocsátkozott Cillei Ulrikkel.¹⁶ A tárgyalások során több sokpecsés oklevél is született, melyek közül három a Cillei család levéltárába került, egyet ma az MNL OL-ban őriznek,¹⁷ egy pedig Freiburg város levéltárából került elő. Mivel az utóbbi rendkívül

¹³ Brankovics György szerb despota hűtlensége miatt magyarországi birtokait Ulászló eladományozta. Pálóci László adománya: DF 212 066., Perényi Péter fia János adománya: DF 269 912., nánai Kompolt János adománya: DL 39 125.

¹⁴ Novák Ádám: *Hadi események és résztvevői a Felső Részeken 1440 és 1445 között – Azok a bizonyos „zavaros idők”*. In: Pósnán László – Veszprémy László (szerk.): *Elfeledett háborúk. Középkori csaták és várostromok (6–16. század)*. Budapest, 2016. 310–330.

¹⁵ Feiszt György: *I. Ulászló dunántúli hadjárata, 1441*. In: Bariska István – Mayer László (szerk.): *Határon innen, határon túl; Tanulmányok Tilcsik György 60. születésnapjára*. Szombathely, 2012. 115–122.

¹⁶ Pálosfalvi Tamás: *Cilleiek és Tallóciak: közdelem Szlavóniáért (1440–1448)*. Századok, 134. évf. (2000) 1. sz. 45–98., itt 56–60.

¹⁷ DL 13 619. Közli: C. Tóth Norbert: *Simontornya középkori történetéhez, 1264–1543*. Levéltári Közlemények, 71. évf. (2000) 1–2. sz. 93–127., 62. sz. 106–109. Az oklevél szövege alá egykoron három pecsétet nyomtak alá egy sorban (Újlaki Miklós, I. Ulászló király, Ország Mihály), mára azonban mindegyik lekopott.

jó állapotban őrizte meg a reá nyomott pecséteket, az alábbiakban a Cillei oklevelek mellett ezeket is részletesen ismertetjük.

A hadjárat alkalmával kiadott sokpecsétes királyi oklevelek

A) 1441. április 17. A Szombathely alatti táborban. Ulászló király VI. Albert osztrák herceg kancellárját, Kottler Pétert számos szolgálatáért, különösen Marcali Imre kiszabadításáért kinevezi a zágrábi püspökség élére.¹⁸ Pergamenen, melyen eredetileg és ma is kilenc pecsét függ alá egy sorban beírt pergamenszalagokról. Középen I. Ulászló magyar királyi első titkospecsétje. Tőle balra három főpap vörös és egy főúr zöld, jobbra pedig négy főúr zöld színű pecsétje függ. A szöveg végén a megerősítők névsora.

B) 1441. április 17. A Szombathely alatti táborban. Ulászló király Kottler Péter kinevezett zágrábi püspököt biztosítja, hogy Tallóci Matkó bán a birtokában lévő püspöki várakat karácsonyig átadja.¹⁹ Pergamenen, melyen eredetileg kilenc, ma hét pecsét függ alá egy sorban beírt pergamenszalagokról. Középen I. Ulászló magyar királyi első titkospecsétje. Tőle balra három főpap vörös, jobbra pedig három főúr zöld színű pecsétje függ. A szöveg végén a megerősítők névsora.

C) 1441. április 19. A Szombathely alatti táborban. Ulászló király békét köt Cillei Frigyes és Ulrik grófokkal követeiken, Thyffer Mártonon és Packensteini Meusenreutter Jánoson keresztül.²⁰ Pergamenen, melyen eredetileg tíz, ma kilenc pecsét függ alá egy sorban, beírt (kivéve a királyé) pergamenszalagokról. Középen I. Ulászló magyar királyi első titkospecsétje, tőle balra három vörös viaszú főpapi és egy zöld viaszú főúri pecsét függ. A király pecsétjétől jobbra négy zöld viaszú főúri pecsét található. A szöveg végén a megerősítők névsora.

D) 1441. április 19. A Szombathely alatti táborban. Ulászló király ígéretet tesz a Cillei grófoknak bizonyos Visegrádon őrzött oklevelek átadására.²¹ Pergamenen, melyen eredetileg tíz, ma kilenc pecsét függ alá egy sorban beíratlan pergamenszalagokról. Középen I. Ulászló magyar királyi első titkospecsétje, tőle balra három vörös viaszú főpapi és egy zöld viaszú főúri

¹⁸ Stadtarchiv Freiburg im Breisgau, Urkunden der Vorderösterreichischen Herrschaft, A1 IIIf, Sabaria (Szombathely/Ungarn) 1441 April 17. (Tévesen V. László okleveleként nyilvántartva) Az oklevél és a pecsét képeit lásd Memoria Hungariae „Magyarország a középkori Európában” Adatbázis (<https://lendulet.memhung.unideb.hu>) (letöltés: 2021. okt. 21., a továbbiakban: MH) 30001–30011.

¹⁹ ARS SI AS Nr. 4996. DF 287 160. Az oklevél és a pecsét képeit lásd: MH 22001–22009. Közli: Fraknói Vilmos: *Oklevéltár a magyar királyi kegyuri jog történetéhez*. Budapest, 1899. XIII. sz. 20–21. Fraknói kiadásánál a fejregesztában tévesen Kottler Pál szerepel Péter helyett, pedig az oklevél szövegében helyesen „Petrus”-nak írták. Többben azonban a téves alakot vettek át. Például Angyal Dávid: *Az 1440: IV. törvényzikk*. Századok, 44. évf. (1910) 590–592., itt 591.; Mályusz Elemér: *A magyar rendi állam Hunyadi korában. Második rész*. Századok, 91. évf. (1957) 529–602., itt 549.

²⁰ ARS SI AS Nr. 4999. Az oklevél duplán szerepel az MNL OL DF adatbázisában. Mikrofilm készült egyszer a még Bécsben lévő eredeti oklevélről, majd később a xerox másolatról is. Eredeti: DF 258 347. Xerox: DF 287 161. Az oklevél és a pecsét képeit lásd: MH 22021–22031. Közli: Pray György: *Annales regum Hungariae*. Pars II. 352–353.; Katona István: *Historia Critica Regum Hungariae*. Ord. VI. Vol. XIII. 150–153. Teljes szövegű fordítása: Kunc Adolf: *Szombathely. Savaria rend. tanácsú város monographiája 1*. Szombathely, 1880. 69–71.

²¹ ARS SI AS Nr. 4998. Ez az oklevél is duplán szerepel az DF adatbázisában ugyanazon okok miatt. Eredeti: DF 258 346. Xerox: DF 287 162. Az oklevél és a pecsét képeit lásd MH 22010–22020. Kivonata: Horváth Mihály: *Magyar regeszták a bécsi cs. levéltárból. 1118–1605*. Magyar Történelmi Tár, 9. kötet. (1861) 1–96. 145. sz. 61.

pecsét függ. A király pecsétjétől jobbra négy zöld viaszú főúri pecsét található. A szöveg végén a megerősítők névsora.

Érdemes elsőként kitérni arra, mit tudunk Kotttrer Péterről. A Passau városból származó klerikus kánonjogi végzettségének és ismeretségeinek köszönhetően sikerült magas pozíciókat szereznie az osztrák és a tiroli egyházban. Az 1420-as és 1430-as években IV. Frigyes herceg és unokaöccse, V. Frigyes kancelláriájában szolgált. Egy 1439-es oklevél Kotttrert mint Aquileiában kánonjogot végzett papot mutatja be.²² Ebben az időben nézeteltérése támadhatott Frigyessele, és 1439-ben elvesztette pozícióját és tekintélyét. Ezt követően Frigyes testvére és politikai ellenfele, VI. Albert herceg kancellárja lett. Feltehetően ez utóbbi minőségében került kapcsolatba az Erzsébet királyné fogságában lévő Marcali Imrével. Pálosfalvi Tamás kutatásaiból tudjuk, hogy 1440 márciusában Krakkóból Tallóci Matkó és Marcali Imre Erzsébethez sietett Komáromba, hogy értesítsék Ulászló érkezéséről, és megpróbálták rávenni, hogy fogadja el a lengyel királyt hitveséül. Egy hirtelen – feltehetően Cillei Ulrik által sugallt – gondolatól vezérelve Erzsébet lefogatta a bárókat.²³ Kotttrer VI. Albert herceggel együtt érkezhetett március végén, április elején Komáromba, ahol a későbbi V. László gyámságáról tárgyaltak.²⁴ Feltehetően ekkor végezhette el azokat a „szolgáltatásokat”, melyekkel hozzájárult Marcali Imre kiszabadításához.²⁵ Ulászló és az országnagyok Kotttrernek adott jutalma azonban nem lehetett több egy gesztusnál. A zágrábi püspökség és javadalmi ugyanis a Tallóciak és a Cilleiek között Szlavóniáért folytatott harc fontos terepét alkották. Bár az idézet oklevélben is ígértetett tett Ulászló, hogy Tallóci év végéig átadja a püspöki birtokokat, erre nem került sor.²⁶ Valójában Kotttrernek soha nem volt valódi kapcsolata a zágrábi püspökséggel. Karrierje 1443-ban ért véget, amikor VI. Albert herceg hazaárulás gyanújával letartóztatta. Egy ideig börtönben volt, de később kibékült a herceggel.²⁷

Ulászló király és a Cillei grófok békekötését ugyancsak Pálosfalvi Tamás elemezte. A tárgyalásokon, amelyeken igyekeztek minden vitás kérdést rendezni, Ulászló a gróftól ünnepélyesen felmentette azon ígérete alól, hogy visszatér a király fogságába. A király emellett kötelezte magát, hogy a grófok birtokainak rovására tett adományait visszavonja.²⁸

Kotttrer kinevezésében és a Cilleiekkel való kibékülésben közös elem, hogy Ulászló mindkettőt szűkebb tanácsának egyetértésével, azok jóváhagyásával határozta el. Érdemes megfigyelni, hogy kik voltak azok az országnagyok, akik elkísérték Ulászlót a dunántúli hadjáratra, és a politikai ügyekben hangjukat hallatták. A főpapok közül hárman voltak jelen. Rozgonyi Simon egri püspök és De Dominis János zenggi, majd később váradi püspök kezdettől támogatták Ulászlót. János tagja volt az 1440-ben Krakkóba küldött magyar követtségnek, Rozgonyi pedig a király kancellárjaként ekkor a kormányzat valódi irányítója. A harmadikról, Péter csanádi püspökről keveset tudunk, azonban személye nem lehetett súlytalan, ugyanis nemcsak ekkor, de egy évvel később, az Erzsébet királynéval történő tárgyalások

²² Wiener Neustadt, Neukloster Urkunden (1267-1881) 1439 I 28. Monasterium.net, (www.monasterium.net/mom/AT-StiANK/NeuklosterOCist/1439_I_28/charter) (letöltés: 2021. okt. 21.)

²³ Pálosfalvi: *Cilleiek és Tallóciak*, 49–50.

²⁴ Bariska István: *III. Frigyes gyámsági kormányzása és Nyugat-Magyarország*. Századok, 141. évf. (2007) 5. sz. 1153–1191., itt 1161.

²⁵ Pálosfalvi: *Cilleiek és Tallóciak*, 50–51.

²⁶ Pálosfalvi: *Cilleiek és Tallóciak*, 62.

²⁷ Életrajzát részletesen lásd: Matić, Tomislav: *Petar Kotttrer – zagrebački biskup s potvrdom Baselskog Koncila*. Croatica Christina Periodica, vol. 44. (2020) 85. sz. 15–35.

²⁸ Pálosfalvi: *Cilleiek és Tallóciak*, 58–59.

során is Ulászló mellett találjuk, sőt az 1444-es szegedi béke aláírói között is szerepelt. Ami a világiakat illeti, kijelenthetjük, hogy Hunyadi János erdélyi vajdán és Pálóci László udvarmesteren kívül az Ulászló-párti bárók erős emberei mind jelen voltak. Közülük Tallóci Matkó horvát-dalmát-szlavón bánt és Újlaki Miklós erdélyi vajdát, macsói bánt és temesi ispánt kell kiemelnünk. Ketten együtt az ország déli, délnyugati határvédelméért feleltek, minden bizonnyal ők adták a királyi sereg derékhadát. Mellettük említhető még a helyismerettel rendelkező Marcali Imre somogyi ispán, az udvari méltóságviselők közül pedig a karrierje elején járó Ország Mihály kincstartó, a Pálóci familiát képviselő Simon lovászmester és Cudar Simon pohárnokmester. Úgy tűnik, hogy az utóbbi később csatlakozott a királyhoz, mert csak a két április 19-én kiadott oklevelet erősítette meg.

A magyar országnagyok mellett feltehetően a lengyel kíséret több tagja is a Dunántúlra vonult, még ha a fenti négy oklevél nem is említi meg őket. Ilyen lehetett Jan Szczerkoczi lublini kapitány, aki 1441. április 6-án a Mura folyónál Ulászló kíséretében volt,²⁹ illetve Mikołaj Szarlejski wrocławai kapitány, akit egy 1441. április 24-én Pápán kelt oklevélben említettek meg.³⁰

Az oklevelek pecsétjei

1. I. Ulászló magyar királyi titkospecsétje³¹

Vörös viaszba nyomott kör alakú pecsét. Mezejében címerpajzs, első negyedében az Árpádok sávjai, a másodikban a lengyel sas, a harmadikban a litván lovas, a negyedik helyen a magyar kettős kereszt hármashalmon. Gótikus minuszkulás körirata: S.wladislaus.dei.gracia.hungarie.polonie.dalmacie.croacie.(e)tc(etera).rex. Mérete körülbelül 50 mm.³²

2A. Rozgonyi Simon egri püspök nagyobb pecsétje³³

Vörös viaszba nyomott kör alakú pecsét. Gyöngysorral határolt körirat nélküli pecsétmezőben három ágú koronából nőző hattyú. A korona két oldalán minuszkulás írásjelek (?). Mérete körülbelül 22 mm átmérőjű.

2B. Rozgonyi Simon gyűrűspecsétje³⁴

Vörös viaszba nyomott nyolcszög alakú pecsét. Mezejében címerpajzs, benne koronából ki-növő, jobbra néző hattyú. Körirata nincs. Mérete körülbelül 13x17 mm.³⁵

²⁹ Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum Bernardynskiego we Lwowie. Vol. II–X. Lwów 1868–1886. (a továbbiakban: AGZ) VII. 82–83.

³⁰ AGZ V. 104. Ulászló lengyel kíséretéről egy rövid értekezést korábban már közöltünk: Novák Ádám – Bacsa Balázs Antal: *Polish and Hungarian lords in the entourage of Władysław, King of Poland and Hungary 1440–1442*. Studia z dziejów średniowiecza, vol. 23. (2019) 183–198.

³¹ A pecsét balról számított sorszáma a fenti okleveleken: A5, B5, C5, D5. MH 30007, 22006, 22027, 22016.

³² Kumorovitz Lajos Bernát: *A magyar királyi egyszerű és titkospecsét használatának alakulása a középkorban*. In: Angyal Dávid (szerk.): A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet évkönyve. Budapest, 1937. 69–112., itt 108. Dóry Ferenc: *I. Ulászló magyar király pecsétjei*. Turul, 36. évf. (1918–1921) 32–33. Vö. Novák Ádám: *Additions to the itinerary and seals of King Władysław I of Hungary in the light of recent Hungarica research*. In: Bárány Attila (ed.): *The Jagiellonians in Europe: Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*. Debrecen, 2016. 41–55.

³³ A4, B4. MH 30006, 22005.

³⁴ C4, D4, MH 22026, 22015.

³⁵ Novák: *Középkori magyar pecsétek*, 64.

3. *De Dominis János váradi püspök gyűrűspecstje*³⁶

Vörös viaszba nyomott ovális pecsét, mely megegyezik zenggi püspökként használt tipáriumával. Mezejében a körirattól folytonos vonallal elválasztott címerpajzsban négyelt címer. Az első és negyedik mezejében kétfejű, koronás madárfej, a második és harmadik mezőben fent csillag, alul vízszintes pólya. A címerpajzs fölött püspöki süveg. Majuszkulás körirata: S IOHANNIS DEI DOMNI S EP SEGNIENSIS. Mérete körülbelül 13x15 mm.³⁷

4. *Péter csanádi püspök pecsétje*³⁸

Vörös viaszba nyomott kör alakú gemmapecsét. Mezejében balra néző ifjú arca. Körirata nincs. Mérete körülbelül 13 mm.³⁹

5. *Újlaki Miklós erdélyi vajda, macsói bán, temesi ispán pecsétje*⁴⁰

Zöld viaszba nyomott kör alakú pecsét. Mezejében vízszintesen osztott pajzs, a felső mezőben vízszintes pólya. Minuszkulás köriratát folytonos vonalak határolják, kereszttel kezdődik, majd a S(igillum) rövidítést követően „nicolai. de(…)” kezdetű, bizonytalan olvasatú szöveggel folytatódik, végül virágmintával zárul. Mérete körülbelül 18 mm.⁴¹

6. *Tallóci Matkó horvát-dalmát-szlavón bán pecsétje*⁴²

Zöld viaszba nyomott kör alakú pecsét. A körirattól folytonos vonallal elválasztott pecsétmezőben hasított címerpajzs, melynek jobboldalon ágaskodó kétfarkú nyest (?), bal oldalon felezett sas. Minuszkulás körirata: S mathkonis de tollouc regni sclauonie bani. Mérete körülbelül 26 mm.⁴³

7. *Ónodi Cudar Simon pohárnokmester pecsétje*⁴⁴

Zöld viaszba nyomott kör alakú pecsét. Folytonos vonallal határolt négykaréjos pecsétmezeje alul és felül megtöri a köriratot. Alul jobbra dőlő címerpajzs, benne hatszögű csat, a Cudar család címere, bal felső sarkán jobbra néző sisak, a sisakforgóban a címerábra ismétlődik. A pecsétmezőt sisaktakaró tölti ki. Körirata olvashatatlan. Mérete körülbelül 25 mm.⁴⁵

8. *Pálóci Simon lovászmester pecsétje*⁴⁶

Zöld viaszba nyomott kör alakú pecsét. A körirattól folytonos vonallal elválasztott pecsétmezőben címerpajzs, benne háromágú koronából nőző címeralak, feltehetően a Pálóciak címere: Egyik kezével szakállát markoló, másikkal könyvet tartó férfi. Minuszkulás körirata

³⁶ A3, B3, C3, D3, MH 30005, 22004, 22025, 22014.

³⁷ Novák: *Középkori magyar pecsétek*, 66.

³⁸ A2, B2, C2, D2, MH 30004, 22003, 22024, 22013.

³⁹ Novák: *Főpapi pecsétek*, 87.

⁴⁰ A6, B6, C6, D6, MH 30008, 22007, 22028, 22017.

⁴¹ Fedeles Tamás – Novák Ádám: *Újlaki Miklós pecséthasználata*. Turul, 93. évf. (2020) 1 sz. 11–17. 12.

⁴² A7, B7, C7, D7, MH 30009, 22008, 22029, 22018.

⁴³ Novák: *Középkori magyar pecsétek*, 73.

⁴⁴ C8, D8, MH: 22030, 22019.

⁴⁵ Vö. Novák: *Középkori magyar pecsétek*, 85.

⁴⁶ A8, B: leszakadt, C9, D9, MH 30010, 22031, 22020.

töredékesen olvasható: (...) paloch. A körirat virágmintával zárul. Mérete körülbelül 26 mm.⁴⁷

9. *Guti Ország Mihály kincstartó pecsétje*⁴⁸

Zöld viaszba nyomott kör alakú pecsét. Mezejében a keretbe nyúló, jobbra dőlő címerpajzs három oldalékkal. A pajzs bal felső sarkán jobbra néző sisak. A sisakdísz a keretbe nyúló, jobbra forduló sasszárny pár. A pecsétmezőt a sisaktakaró tölti ki. Minuszkulás körirata töredékesen olvasható: michaeli (...) – (...)gh. Mérete körülbelül 27 mm.⁴⁹

10. *Vajdafi Marcali Imre somogyi ispán pecsétje*⁵⁰

Zöld viaszba nyomott ovális pecsét. Mezejében lent jobbra dőlő címerpajzs, benne jobb háránt pólya a Péc nemzetség címere. Bal felső sarkán sisak, a sisakforgóban a címerábra ismétlődik. Az ábra fent és lent megtöri a majuszkulás köriratot, mely töredékesen olvasható: EMER(...) – MARC(...). Mérete körülbelül 16x14 mm.⁵¹

Összegzés

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára által koordinált oklevélfeltáró munka eredményeként létrejött Diplomatikai Fényképgyűjtemény páratlan egység, de a munka nem tekinthető befejezettnek. Ahogy több kutatási projekt már előttünk is rámutatott, számos oklevél lappang még külföldön köz-, egyházi és magángyűjteményekben. Az is jól látszik, hogy a DF-ben nyilvántartott adatok esetenként tévesek vagy megtévesztők lehetnek, folyamatos frissítésük tehát nagyon is kívánatos. Ezen az úton az Országos Levéltár néhány éve elindult, az ezt célzó munka létjogosultsága megkérdőjelezhetetlen. A fent bemutatott oklevelek esete azt is alátámaszthatja, mennyire fontos a külföldi levéltárakban folytatott Hungarika-kutatás, és milyen hasznos lehet a helyszíni kutatómunka. Különösen igaz ez, ha a kutató érdeklődésének központjában a pecsétek állnak.

Pecséttani szempontból az itt ismertetett négy oklevél kiegészíti egymást. A Freiburgban őrzött oklevél pecsétjei sokkal jobb állapotban maradtak fenn, így lehetőséget adnak a pontosabb leírásra, sőt az azonos napon kelt ljubljana-i oklevélhez képest kettővel több lenyomat maradt fenn rajta. A három napon belül datált oklevelek arra is rámutatnak, hogy április 19-én Rozgonyi Simon egri püspök eltérő tipáriumot használt a gyámpecsétes oklevél megerősítéséhez. De Dominis János váradi püspökké történő kinevezése feltehetően ekkor vagy a hadjárat idején történhetett, hiszen még zenggi püspöki pecsétjét használta. A kisebb volumenű oklevéladói tevékenységet végző országnagyok, mint Péter csanádi püspök, Cudar Simon pohárnokmester, Pálóci Simon lovászmester és Marcali Imre somogyi ispán ezen pecsétlenyomatait csak innen ismerhetjük. Ezért is tartjuk fontosnak az 1439 és 1457 közötti sokpecsétes oklevelek mindegyikének közzétételét,⁵² hogy egy teljes pecsétkorpuszt összeállíthassunk.

⁴⁷ Vö. Pálóci László pecsétjével: Novák: *Középkori magyar pecsétek*, 77.

⁴⁸ A9, B9, C: leszakadt, D: leszakadt, MH 30011, 22009.

⁴⁹ Novák: *Középkori magyar pecsétek*, 82.

⁵⁰ A1, B: leszakadt, C1, D1, MH 30003, 22023, 22012.

⁵¹ Analógiája: DL 39 290.

⁵² Novák Ádám: *Egy kutatási program első eredményeinek bemutatása – Sokpecsétes oklevelek 1439 és 1457 között*. In: Gál Judit – Kádas István – Rózsa Márton – Tarján, Eszter (szerk.): *Micae Mediaevales IV. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Budapest, 2015. 199–212.